

grandiózus mitológiát szőtt alakjai köré (73.1).

A kérdés bonyolultságát fokozza, hogy a szecesszió is sűrűn él olyan szimbolikával, amelyet Vargha Kálmán Szini vagy Szomoró szimbolistának nevezett novelláiból kimutat. A szigorúbb szétválasztás lehetőségét itt az teremtené meg, ha prózai szimbolizmusnak csak a világkép, kompozíció, életérzés stb. szempontjából a szimbolizmussal összefüggő jelenségeket fogadnánk el, s ha a szecesszió dekoratív szerepű jelképszerűségét éppen a benne érvényesülő funkció révén különítenénk el az önkifejező, többjelentésű szimbolizmustól. Ez a kérdés megkerülhetetlen lesz a Krúdy életmű vizsgálója számára. Mert szerintünk nem elsősorban a pszichológiai, alkotáslélektani rejtélyek az okai a bizonytalanságnak, melyekre egyébként Vargha Kálmán tanulságosan figyelmeztet („Krúdy élte vagy inkább szemlélte az életet? Az élet volt-e számára igazán fontos vagy az irodalom? ... mi volt ennek a látszólag mozgalmas életnek a mélyén? ... miért lett író a tizenhat éves fiatalemberből, aki élvezte a táncot, az italt, a mulatozást?” 106–107. l.), hanem a tüzetes formai-műfaji-stilustörténeti elemzés hiánya, melyről Szabó Ede is lemond az *Arcok és vallomások* sorozat profiljához igazodva. Ha Krúdy esetében szimbolizmusról van szó, akkor az teljesen egyedi, egyéni képződmény, olyan, mint Adyé, aki fogatékosan ismerte a francia szimbolistá-

kat, arról nem is beszélve, hogy olyan szimbolizmusra, mint az övé, semmiféle példát nem találhatott a franciáknál. Ezért fontos a magyar késő romantika és a századvég vizsgálata, amelyet Vargha Kálmán sürget, hogy ezt a sajátos, egyszeri képződményt megértsük. Ha azonban prózájának konstans elemét a jelenből való elvágyódás romantikus nosztalgijában látjuk (115. l.), akkor túlságosan is a neoromantikához kapcsoljuk; holott lényeges vonások: mindent átható lírája, önkifejező szándéka, jelképekkel való átszövöttségé modernebb jelenséggé avatja, nem a *Nyugatot* megelőző korszakhoz fűzi, hanem a *Nyugat* keretein kívül megvalósuló egyéni kísérletté teszi. Mélysegesen igaz van a *Krúdy-problémák* tételének: „A kritikának azok a normái, szempontjai, amelyek a legtöbb huszadik századi író esetében alkalmas eszközök az életmű megközelítéséhez, Krúdy műveivel kapcsolatban többnyire használhatatlannak bizonyulnak.” (113. l.) Ady szimbolizmusához Horváth János már 1910-ben kulcsot talált, Krúdy esetében ez még várat magára. A tanulmányok érdeme azonban nemcsak abban van, hogy felhívják a figyelmet a századforduló prózairodalmának megoldatlan kérdéseire. Vargha Kálmán elemzőkészségével és biztos értékszempon-tjaival sikeresen oldja meg az értéktáras és a további kutatások kijelölésének feladatát.

Imre László

A „KORTÁRSAINK” NÉGY KÖTETÉRŐL

Csaplár Ferenc: Barta Lajos. Bp. 1973. Akadémiai K. 165 l.; Hajdú Ráfi: Sarkadi Imre. Bp. 1973. Akadémiai K. 171 l.; Imre László: Rákos Sándor. Bp. 1973. Akadémiai K. 125 l.; E. Nagy Sándor: Remenyik Zsigmond. Bp. 1973. Akadémiai K. 151 l.

Az Akadémiai Könyvkiadó „Kortársaink” sorozata az utóbbi idők könyvkiadásának és irodalomtörténet-írásának is egyik legizgalmasabb feladata, vállalkozása. A kiadó-nak olyan népszerű formát kellett választania, olyan kiállításról kellett gondoskodnia, hogy a sorozat majdani olvasói kedvet kapjanak a könyvecskékhez. Az egyes kismonográfiák íróinak pedig össze kellett hangolnoki a legszakmaibb irodalomtörténetírás és a legnépszerűbb ismeretterjesztés kívánalmait. S ez nem is olyan egyszerű, hiszen hol a biztosítéka annak, hogy a kitűnő irodalomtörténész jó ismeretterjesztő, illetve hogy a népszerű magyarázó megbízható irodalomtörténész is egyben? A sorozat eddig megjelent köteteknek népszerűsége és visszhangja mindenesetre azt bizonyítja, hogy e két kívánalom eddig szerencsésen találkozott, s ennek eredményeképpen az eddig bemutatott írók közelebb kerültek az érdeklődőkhöz.

S ez még akkor is nagyon jelentős eredménye e vállalkozásnak, ha kötetről kötetre, újra és újra felöltik a figyelmes olvasóban a kérdés — kivált az élő írókról szóló elemzések olvas-tán —: lehet-e a kortárs-irodalomról az irodalomtörténet-írás véglegességével szólni, minden vonatkozásban megbízhatóak, kristályosak lesznek-e azok az ítéletek, melyeket a művekről monduink, és sikerül-e, sikerülhet-e teljes értékű fejlődésrajzot adnunk egy még be nem fejezett, további meglepetéseket és fordulatokat sejtető életútról? Csak egyetlen példát e kétségek igazolásául: mire a könyvesboltok kirakataiban megjelent Imre László Rákos Sándorról írt különben hiánytalanul teljes munkája, addigra megjelent Rákos Sándor új kötete is. Az *emlék jelene*, melynek lehetősége potenciálisan benne-rejlett már az *Anyasíratóban* is, de a *Kiállításnyi csend* elemzője aligha tudta volna még teljes biztonsággal megállapítani, még ke-

vésbé megjósolni, hogy a kitűnő költő a kiáltást választja-e vagy a csendet. Az *emlék jelene* adta meg e lappangó kérdésre a teljes választ, s ez a felelet annál izgalmasabb, mert benne egy világirodalmi párhuzamokkal is elemezhető, azokkal rokon modell felé tájékozódik Rákos, akinek eddigi útja inkább kifejezetten magyar irodalmi rokonságokat és tanulságokat kínált. Imre László könyvét — épp azoknak a tényeknek az ismeretében, melyeket ő kézírata lezárásának pillanatában nem is ismerhetett — így természetesen némi hiányérzettel teszi le az olvasó, jóllehet e fenntartások teljesen indokolatlanok. Csupán arról van szó, hogy az irodalom gyorsabban mozog, képlekenyebb, változatosabb, mint az irodalomtörténet-írás, melynek módszertana szerint is az irodalom mögött kell haladnia, számba véve, elemezve a kínálkozó tapasztalatokat, értékelve a jelenségeket.

Vessük fel nyíltan a kérdést: lehet-e irodalomtörténetet írni a kortárs-irodalomról? Véleményünk szerint ez szinte elképzelhetetlen. Hiszen — amint Welles-Warren *Az irodalom elmélete* című műveben olvashatjuk —: „Egy műalkotás teljes jelentése nem határozható meg csupán azzal, amit a szerző és kortársai számára jelentett. Inkább egy bizonyos növekedési folyamat eredménye, vagyis annak a kritikának a története, melyet róla korokon keresztül az olvasók sokasága nyilvánít.” (61. l.) A „Kortársaink” sorozatban ez a „növekedési folyamat” természetesen nem érvényesülhet, s alighanem az is vitathatatlan, hogy az életművek elemzésekor — kivált az élő írók, költők esetében — épp ezért a tévedés kockázata is sokkal nagyobb. Am ezeket az esetleges tévedéseket és félreértelmzéseket mégis vállalni kell, annak a célnak — mondjuk bátran: hivatásnak — érdekében, melyet a sorozat teljesít. Ha csak az utolsó négy kötetet vesszük vallatónak, akkor is nyilvánvaló, hogy még a hozzánk legközelebbi időben élő és alkotó írók esetében is olyan feladatok állnak az irodalomtudomány előtt, mint a megőrzés, a felfedezés és az igazságtevés. Nagyon kevés író, költő készül olyan tudatos elhatározással, a kiválasztottság olyan ellentmondást nem tűrő és nem ismerő gesztusával a halhatatlanságra, mint Füst Milán tette, aki még intímebb tárgyait is megőrizte az utókor számára (csak éppen műveinek kronológiáját hagyta jótékony homályban). Gyakoribb az, hogy a művek elvesznek, megsemmisülnek (Füst Milán a legtöbbet másolatok sokaságában őrizte), hogy a leveleket az író egyszerűen a szemétkosárba dobja, mert megfélemeznek arról, hogy azt valaha kutatni fogja hálás utókor. A „Kortársaink” sorozat egyik legjelentékenyebb feladata, hogy amit lehet, és amit illik, összegyűjtse a még élő

vagy a közelmúltban elhunyt írókról és íróktól. Nem múzeumi jelleggel, hanem az értékelés és elemzés szándékával. S ha az értékeket szívósan őrizzük, bizonyára könnyebb lesz elkülöníteni a jót a rossztól, s az a majdani utókor, amely már valóban irodalomtörténetet ír a „Kortársaink” íróiról, nem kényszerül olyan detektív munkára, mint E. Nagy Sándor, aki hallatlan buzgalommal és ügyszeretettel kutatta fel — Ferdinándy Mihály nyomán — Remenyik Zsigmond dél-amerikai éveinek dokumentumait, s nem kell majd csüggedten megállapítania — mint Csaplár Ferencnek Barta Lajos drámáiról szólva —, hogy ez vagy az nyomtalanul eltűnt, s csak kritikák ismertetései nyomán lehet több-kevesebb valószínűséggel reprodukálni a tartalmát. És épp a kortársaknak a feladata az is, hogy amíg lehet, igazságot szolgáltatassanak, hogy rámutassanak némelyik megkövesedett méltánytalan értékkélet helytelen voltára (ugyan csak a kitűnő Remenyik-monográfia adatai cáfolják az *Irodalmi lexikon* közlőhelyé merevedett megállapítását: „1941–44-ben, mint a *Magyarországba* írott cikkei tanúsítják, a jobboldal felé orientálódott”), hogy lerombolják a mítoszokat, illetve, hogy a mítosz mögül felmutassák az igazi embert (mint Hajdú Ráfiis teszi Sarkadi Imréről írva).

A „Kortársaink” utolsó négy kötetének nagy szerepe lehet abban, hogy felfedezzen olyan írókat is, akiket a szűkebb szakmai közvéleményen kívül alig-alig néhányan tartanak kortársuknak. Mert nyilvánvaló, hogy Rákos Sándor, aki itt él és alkot, kortársunk a szó legteljesebb értelmében. S ugyanezt mondhatjuk el Sarkadi Imréről is, hiszen művei új kiadásban jelennek meg, s újra meg újra eljutnak az olvasók legszélesebb rétegeihez. De kortársunk-e valójában Remenyik Zsigmond? Egy-két igazán népszerű műve mellett hányan vallják magukéknak írásait? Lesz-e reneszánsza színműveinek? S Barta Lajos? Aki *Szerelmem* című drámájával oly nagy és megérdemelt sikert aratott annak idején? Kélp-e majd az irodalomtörténetből? Lesz-e, lehet-e jelenvaló, kortárs-író? Jósolni természetlen vállalkozás. De a kismonográfiák szerzői azért nagyon diszkréten jelzik azt is, véleményük szerint feltámad-e hősiük. És e jelképes feltámadásnak épp az a kulcskérdése, akad-e olyan elszánt és az életművet ismerő, szerető kritikus, irodalomtörténész, aki újra és újra harcba indul hőseért, aki tudja, hogy kilencszer pusztába kiált, de tizedikre meghallják. Ahogy E. Nagy Sándor Remenyikhez közeledik, az szinte bizonyossá teszi, hogy az író értékesebb alkotásait még visszontláthatjuk. Barta Lajos esetében — aki pedig sokkal több szálon érintkezik a kortárs-világirodalom párhuzamos jelenségeivel — alighanem

kevés a lelkesedés, és ezt érzi Csaplár Ferenc is, aki összefoglalásul a többi között ezeket mondja: „Közben az idő is megkezdte a maga rostáló munkáját. Úgy tűnik, hogy a társadalmi elkötelezettség, az írói, emberi helytállás, a hűséges szolgálat példáján kívül magából az életműből csak a *Szerelem* tud neki tartósan ellenállni.”

Ahhoz, hogy valakit teljes egészében kortársunknak érezzünk és fogadjunk el, élő és valóságos emberként kell magunk elé idéznünk. A „Kortársaink” sorozatban tehát megkülönböztetett jelentősége van az életrajzoknak. (S azért is érdemes részletesebben dokumentálni az írók életútját, mert néhány évtized múlva ez már sokkal nehezebb, néha megoldhatatlan vállalkozássá súlyosbodik.) A legutóbbi négy kötetben az életrajzi dokumentáció alaposnak, gondosnak érződik, néhol pedig tényleg izgalmas nyomon követni az írókat, s felfejteni azokat a szálakat, melyek az életrajz kiterőiből, eseményeiből a művek felé mutatnak. Értékes munkát végzett Csaplár Ferenc, amikor a rendelkezésére álló adatok alapján igyekezett lehetőség szerint teljes képet rajzolni Barta Lajos külföldi tartózkodásának eseményeiről, s nyilván nem az ő hibája, hogy 1938 és 1946 között mintha „luk” lenne az életrajzon. (Ez megint arra figyelmeztet, hogy a második világháború alatti nyugati magyar emigráció történetében sok még a kiderítendő.) Annál izgalmasabb a németországi évekről szóló fejezet, s annak érzékeltetése, miképp lett Barta Lajos a szlovákiai magyar emigráció egyik fontos egyénisége. — Hasonlóan gazdag életrajzi háttérrel fest Remenyik Zsigmond mögé monográfusa. Megragadóan élő képet rajzol az író ifjúságának színhelyéről, Egerről, s felderítette azokat a szellemi ösztönzéseket is, melyek a fiatal ember gondolkodásmódját alakíthatták. Lehetőség szerint „lázadó menekülésének” dél-amerikai útjának, hányódásainak legfontosabb részleteiről is beszámol, ami azért is fontos, mert Remenyik a latin-amerikai avantgardnak is egyik fontos alakja lett, s életének ebben a szakaszában inkább világirodalmi, mint magyar jelenség. Pszichológiai szempontból is figyelemre méltó, amit Hajdú Ráfi Sarkadi Imréről mond, vagy amit, Imre László Rákos Sándorról ír. E két monográfus, talán ösztönösen, de az alkotáslelektan vizsgálati módszereit is bevonva kutatásába, meglepően gazdag következtetésanyag birtokába juthatott, s sok helyütt új mozzanatokra mutathatott rá az élet és mű összefüggéseiben.

A „Kortársaink” tükrében a kortárs magyar irodalomnak is új összefüggéseire derül fény, sok olyan vonatkozást is megismerhetünk e portrékból, amelyet az Irodalomtörténet hatodik kötete még nem érint-

hetett, illetve amelyek terjedelmének korlátozott volta miatt nem kaphattak helyet benne. Fontos és sok vonatkozásban újszerű az az elemzés, melyet Csaplár Ferenc ad Barta Lajos és a népi írók szociográfiai érdeklődésének és módszerének összefüggéseiről. Talán még jobban, még alaposabban lehetett volna kibontani azokat a szálakat, melyek őt a hazai avantgardhoz fűzték, melynek egyik legelismertebb képviselője volt egészen emigrációba való vonulásáig (éppen Remenyik Zsigmond említi, hogy Kassák Visegrád utcai lakásán többször is találkozott Bartával). — Igen jól, néhol kitűnően ágyazza bele E. Nagy Sándor Remenyik Zsigmondot a kortárs magyar irodalomba, s ez azért is figyelemre méltó, mert ma is tartja magát az a vélekedés, hogy Remenyik külön próbálkozója a század magyar epikájának. Különösen sikerült az a néhány sor, melyet a harmincas évek passzív ellenállásáról és a szellemi átmentés kísérletéről ír (76. l. sköv.). Éppen a Remenyikről szóló könyvecske figyelmeztet arra is, hogy a hozzánk még oly közelinek látszó harmincas évekről sem tudunk eleget, illetve, hogy érdemes már meglévő ismereteinkben új összefüggésekre is figyelni. (Rendkívül megdöbbenítő, amit a népi-urbánus ellentétéről mond a szerző. Éppen Remenyik sorsa példázza, milyen paradox és milyen képtelen volt ez a háborúság. Nagyon tanulságos E. Nagy Sándor fejtegetéseit összevetni Vas István folytatásos önéletrajzi írásával, a *Miért vijjog a saskeselyűvel*, amelyből a szemtanú hitelével s a lírikus átél, belső lobogásával bontakozik ki a harmincas évek irodalmi harca.) Egy ponton talán tovább is árnyalhatta volna portréját a szerző: érdemes lett volna Remenyik Zsigmond *Büntudatát* alaposabban beleágyazni a kor nagy számvető regényeinek sorába. Az összehasonlító analízis meg nyilvánvalóbbá tette volna, milyen egyéni csapásokat vágott Remenyik.

Jóval nehezebb volt ilyen szempontból Hajdú Ráfi és Imre Sándor feladata, hiszen nekik a felszabadulás utáni irodalmi életéről kellett keresztmetszetet adniok, s bár ezzel a korszakkal sok rész tanulmány foglalkozik, egységes képünk még nem alakult ki róla. Kitűnő, minden szempontból jól árnyalt a Sarkadi-kismonográfia Debrecenről szóló fejezete. A szerző pontosan, a lényegig hatolva érzékelteti azt a szellemiséget, légkört, mely Sarkadit útjára bocsátotta. A plebejus hagyományokról éppúgy szól, mint a népi ideológia vitatható mozzanatairól, s épp ezzel az elfogulatlan elemzéssel sikerül — természetesen rövid terjedelemben, pedig alighanem jócskán akadna még fontos mondani- valója erről a kérdésről — éreztetnie, hogy Sarkadi indulásától kezdve megtanulhatta a végletek összeegyeztetésének paradox mu-

tatványát. Kissé egysíkú talán az a helyzetkép, melyet Hajdú Ráfis a felszabadulás utáni irodalomról vázolt fel. Való igaz, hogy — amint írja (26. l. sköv.): „A súlyos veszteségeket szenvedett magyar irodalom a felszabadulás után sok színű, eleven pezsgésbe kezd”, a második világháború iszonyata, rengeteg megpróbáltatása, szenvedése, s nem utolsósorban az önvizsgálat kényszere azonban egy ideig legalábbis szinte megdermesztette íróink egy részét (nem véletlenül folyt izgalmas eszmecsere a *Magyarok* hasábjain az írók hallgatásáról), s a görcs csak lassan kezdett oldódni. Az élmény azonban szinte determinálta például az *Újhold* körének irodalomszemléletét és irodalomszemléletét. És ezzel az eszménnyel összehasonlítva talán még érdekesebb és jellemzőbb Sarkadi küldetésvállalása. Hajdú Ráfis említi, hogy Sarkadi is megívta a maga harcát a determinizmussal, annál érdekesebb lett volna kissé részletesebben feltárni ennek az akkori irodalomban való jelentkezését, illetve megjelenési formáit. A kor irodalmának egyik legizgalmasabb jelensége az önkifejezésért való küzdelem. A pályájuk kezdetén álló fiatalok egy része a csend, a hallgatás, a világtól való elidegenedés igazolását kereste az írásban és az irodalomban. Lukácsy Sándor a *Magyarok* 1948. évi könyvnapjainak számában figyelmeztetett is a hallgatás veszélyeire, és *Seregszemle* című tanulmányában, mely a fiatal lírikusokról készült egyik első összefoglaló értékelés volt, helyes érzékel mutatott rá a csend filozófiává való emelésének képtelenségére. „... korszakunk igazi költője csak az lehet — írta a többi között —, aki szélesre tárja inspirációja kapuját a népi demokrácia életének problémái elé. Hogy ez nem a politikai irányköltészet erőszakolását jelenti, az remélhetőleg világos a fenti elemzések után.” Sarkadinál épp ez a nyitottság az egyik legizgalmasabb kérdés, illetve annak a szemléleti és esztétikai folyamatnak a nyomon követése ahogy valóban „egyre szélesebbre tárta inspirációja kapuját”. Ha Hajdú Ráfis kicsit jobban beleágyazta volna Sarkadi pályaképét a kortárs magyar irodalomba, alighanem még nyilvánvalóbbá lett volna e kitérő író korszakos jelentősége. S más vonatkozásban ugyan, de hasonló ponton kicsit elnagyolt Imre László Rákos Sándorról rajzolt portréjának néhány vonása is. Helyesen említi, hogy Rákos szellemi horizontjába és érdeklődésébe magától értetődően asszimilálódtak olyan ellentmondásos hatások, mint Babitsé, Füst Miláné és Adyé, mert — mint írja — valamennyiüktől megtanulhatta „a tragikus élet elviselését és a szorongások művészi feloldását”. E korszaknak valóban egyik központi problémája volt a babitsi örökség kérdése. Kétségtelen, tény, hogy tőle meg lehetett tanulni a rémű-

leten való felülemelkedés szinte heroikus emberi gesztusát s az elcsukló, de kérelhetetlenül zengő emberi hitvallást. Kérdés azonban: vajon az Újhold köre — melyhez mint Imre László helyesen hangsúlyozza, Rákosnak kevés köze volt — a teljes babitsi hagyatékot vállalta-e? Vajon nem a saját irodalomszemléletük igazolását keresték-e Babitsban, akit — mert sokkal egyetemesebb volt — a maguk képére és hasonlatosságára formáltak? S ha már a kapcsolódásokról, illetve a kortárs magyar irodalommal való összefüggéseket említjük, Rákos Sándor esetében érdemes lett volna kissé részletesebb képet adni az ötvenes évek lirájáról, ami persze alighanem megint messze-messze túlmutat egy ilyen monográfia terjedelmén.

A „Kortársaink” sorozat egyik fontos feladata — és ennek tökéletes megvalósítására volt remek példa a korábbi kötetek közül Rába György *Szabó Lőrincé* —, hogy egy-egy író esetében feltárja azokat az erővonalakat is, melyek pályáját a világirodalom bizonyos jelenségeihez kapcsolják. Míg korábban a magyar irodalom rendszerint csak egy-egy óriás (mint Petőfi vagy Ady volt) nekifeszülésének eredményeképp érte utol a világirodalmat, a mi korunkban szinte természetessé vált a szintézis igénye. Ebben a vonatkozásban is példásan sikerültek az új kismonográfiák.

Barta Lajos életútja, művészi pályája Zola csillagzata alatt indult, majd az avantgard termékenyítette meg. Am eljött egy olyan korszak is életében, amikor ő maga vált megtermékenyítővé, németországi tartózkodása során Piscatorral került kapcsolatba, s előbb a nemzetközi proletárirodalomnak, majd a szlovákiai magyar nyelvű irodalomnak vált fontos és megbecsült alakjává. Természetesen igaza van Csaplár Ferencnek, amikor Hubay Miklós vélekedésével vitázva kifejti, hogy a *Sötét ház* aligha mérhető gorkiji méretekkel. Azon az úton azonban érdemes lett volna kicsit tovább haladnia, mennyire és hol hatott Gorkij Barta Lajos színműírói munkásságára. — Hasonló a helyzet Remenyik Zsigmond életútján is: dél-amerikai tartózkodása alatt ő is a világirodalom áramkörébe kapcsolódott, s az onnan merített inspirációknak bizonyára nagy részük van abban, hogy olyan eredeti színpadi világot teremtett. E. Nagy Sándor teljes joggal sürgeti, hogy fel kell fedeznünk Remenyiket, a színműírót. Kicsit talán élesebben kellett volna aláhúznia azt a tényt — épp e vágyott és remélt felfedezés érdekében —, hogy az író magától értetődő természetességgel alkalmazott színpadon sok olyan újítást, újszerű effektust, amelyet évekkel később importáltunk a nyugati színpadokról, megfélekedve azok hazai forrásvidékéről, Remenyik színpadáról.

Sarkadi Imre monográfusa helyesen fejtegeti, hogy az író kezdetben az intellektuális próza felé tájékozódott, majd az ötvenes évek közepén addig kialakult ábrázolási módszerének megújítására tett újra kísérletet. Az utolsó nagyobb lélegzetű művek már e kísérlet meggyőző eredményei. Ugyanakkor, mint arról Béládi Miklós ír a *Sarkadi Imre regényei* című kötet bevezetésében, ezekben az alkotásokban újfajta, önmaga végzetével tisztában levő, önmagát a pusztulásba hajszoló hőstípust teremtett (s ebben a vonatkozásban bizonyos mértékű rokonságot tart az egzisztencialista regénnyel), mintegy a maga sorsát jelképezve. Ha összehasonlítjuk például a *Gál János útja* és *A gyáva ábrázolásmódját*, vitathatatlan, hogy az utóbbi „modernebb”, tömörebb formájú, a lényegre jobban koncentrált regénytípust képvisel, a móríci hagyománytól el nem szakadva, inkább azt is asszimilálva így teremtett az író egy egyetemesebb, világirodalmi lélegzetű formát.

Imre László kevés figyelmet fordít Rákos Sándor lírájának világirodalmi vonatkozásaira, pedig ebben az irányban is érdemes lett volna tovább bővítenie kutatási területét (itt nem a különben jól megírt *Gilgamesh*-hatásra gondolunk). Már a csend filozófiai igazolásának kísérlete is számos világirodalmi példát kínál (az irodalomtörténetírás bizonyára kimutatja majd például azokat az érintkezési pontokat, melyek az e vonatkozásban legmesszebb hatoló Pilinszky János és Pierre Emmanuel prózája között vannak), mint ahogy világirodalmi jelenség Rákos Sándornak az a törekvés is, hogy minden lényegtelen költőanyagot kiiktatva a versből, megszüntetve a „köztes állapotot”, mindenképp a „költői állapotot” igyekszik kifejezni. (Ezt a meghatározást Max Paul Fouchet használja az *Anthologie thématique de poésie française* bevezetésében Rimbaud elhallgatásának magyarázataképp.) Ez a törekvése kivált az *Anyasíratóban* (és az azóta keletkezett poémákban) érvényesül.

A „Kortársaink” sorozat új kötetei is felvetnek néhány olyan módszertani problémát, melyet azért is érdemes tovább gondolni, mert e kötetek bizonyára eljutnak majd a szélesebb olvasóközönséghez is. Mindenekelőtt arra érdemes felhívunk a figyelmet, hogy kivált a regények esetében érdemes a szerzőnek részletesebb tartalmi ismertetést is adnia a cselekményről, még akkor is, ha ez az első pillanatban kicsit elemi iskolai feladattá teszi az elemzést. Ne feledjük: senki nem ismerheti az illető író műveit olyan mélységben, mint a monográfus, épp ezért bármily meggyőzőek is az esztétikai elemzések, senkit nem kápráztathatnak el, aki nem ismeri magát a tárgyalt műalkotást. Ilyen vonatkozásban igen sikeresek a Barta

Lajos és a Remenyik kötet rövid ismertetői. Ugyanakkor azonban a túlzott részletezés is fásasztó lehet: Barta Lajos novelláinak egymásutánja, illetve azok tartalmi váza meglehetősen egyhangú olvasmány. Hajdú Ráfis — érzésünk szerint helyesen — számított arra, hogy Sarkadi Imre műveit általában ismerik az olvasók, így alkalma nyílt alaposabb esztétikai elemzésre. Általában elmondhatjuk, hogy az ő köteté nyugszik a legszilárdabb eszmei-világéretzi talapzaton, szempontjait ő érvényesíti a legkövetkeztesebben, s a négy szerző közül ő a legkritikusabb is: nem hallgatja el az életmű hibáit, gyengeségeit, vargabetűit sem. Fejtegetései még meggyőzőbbek lennének, ha kicsit árnyaltabb képet rajzolt volna Sarkadi írói fejlődéséről, arról a folyamatról, ahogy egyre befejezettebb, egyre végérvényesebb lett prózája, s lemondva a felesleges részletezésekről egyre inkább a „lényeg” közelébe került. (Hadd idézzem ismét Béládi Miklós már említett Sarkadi-tanulmányát, mely ebben a vonatkozásban alighanem teljesebb.) A másik három szerzőnél olykor-olykor előfordul, hogy az író iránt érzett szeretet és nagyrabecsülés tompítja kritikájuk élességét (ami különösen az élő írók esetében érthető is, hiszen előfordult már, hogy a kritizált mérgezett nyilat lőtt vissza kritikusra). Imre László néhol felesleges szuperlatívuszokba bonyolódik, amikor „páratlan lendületű vers”-ről ír; az értékelés e „leg”-jeinek veszélyére Kodály Zoltán figyelmeztetett egyik írásában, s teljesen igaza van: aligha lehet teljes értékűalkat alkotni, ha elkoptatjuk a „legjobb” és a „legszebb” csengését.

Az eddigieknél itt-ott nagyobb hangsúlyt kellene adni az írók „emberségének”, hiszen bizonyos, hogy az olvasó az embert is szeretné minél alaposabban megismerni. Imre László és Hajdú Ráfis könyve e szempontot sem hanyagolja el. Az előbbi egészen meggyőző mélységben elemzi Rákos Sándor egyéniségét, amely egyik magyarázata költői lételemének és világszemléletének is, az utóbbi pedig meggyőzően ágyazza bele az életút fordulataiba a műveket. Jóval nehezebb volt természetesen Csaplár Ferenc és E. Nagy Sándor feladata; kivált Barta Lajost nem egyszerű emberi közelségbe hozni, hiszen életműve java a *Nyugat* nagy nemzedékének kibontakozása idején keletkezett, külföldi tartózkodásából pedig természetesen kevesebb személyes emlék maradt róla. E. Nagy Sándor, Remenyik monográfusa érezhetően nagyon „szereti” az író, szívügyének tartja méltó értékelését, ezért is kár, hogy nem rajzolt kicsit árnyaltabb emberi portrét „a roppant finom csontú, magas, éppen őszülő, szakállas, konzervatívan nemes férfiú”-ról, aki — mint Thurzó Gábor írja *Egy barátság története* című esszé-

jében — „kis cédulát húzott elő csontszíni vászonruhája zsebéből, egy pillanatig ellenőrizte: megvásárolt-e mindent, amit szép sorban előírt számára a család?” De sok találó jellemvonását idézi fel Remenyiknek Ignác Rózsa is (ez az írás azért is fontos, mert az író halála miatt beteljesítetlen terveiről is tájékoztat).

Kortársaink-e a „Kortársaink”? Erre a kérdésre természetesen nem lehet egyértelműen válaszolni. Nyilván nem mindegyik kortársunk képvisel olyan értéket, amely maradandóvá teszi életművét. De az bizonyos, hogy az igazi értékek feltámaszthatók, ha olyan szeretettel és megértéssel ébresztgetjük őket, mint E. Nagy Sándor Remenyik

Zsigmondot, ha olyan tisztán igyekezzük megőrizni műveket, mint Hajdú Ráfi Sarkadiét, s ha olyan finom értéssel közelítünk életművükhöz, mint Imre László Rákos Sándoréhoz. (Barta Lajos feltámaszthatóságáról jeles monográfiusa, Csaplár Ferenc is bizonyos kétkedéssel nyilatkozik.) Elsősorban ez adja a Béládi Miklós és Juhász Béla által kitűnően szerkesztett sorozat igazi értékét és jelentőségét, s bizonyosak lehetünk benne, ha nem is mindenki lesz kedves írónk, nem is mindegyikük támad fel halottaiból, a tetszhalottak életre kelnek, s az egész irodalom nyér e jelentős sorozattal.

Rónay László

A NYELVTUDOMÁNY MA

Szemelvények korunk nyelvészetéből. Szerkesztette, válogatta, a szerkesztői bevezetőt és a tanulmányok bevezetőit írta Szépe György. Bp. 1973. Gondolat K. 609 l.

Az irodalomkutató mindig nyelvész is volt egy kicsit. De ma már ezen túlmenőleg természetes az az igény, hogy az ItK ne csak a magyar nyelvészet (főleg nyelvtörténet), hanem az általános nyelvészet főbb hazai eseményeit is regisztrálja: elismert nézet, hogy a legtöbb társadalomtudományhoz képest a nyelvészet (Szépe György még korainak tartaná a nyelvstudomány kifejezést, 9. l.) messze előreszaladt a tudományválasztás útján, és a hagyományosan rokonszakmának tekintett irodalomkutatás számára ez a viharos fejlődés ösztönzőleg vagy kihívóan hat. E csak külföldi szerzőket felvonultató elméleti cikkgyűjtemény megjelenése két szempontból is fontos esemény a magyar irodalomkutatás számára: tájékoztatással és jótanáccsal szolgál.

Az általános nyelvészet részéről jelentkező kihívás (amelyre több irodalomkutató is válaszolt már, pl. az ún. strukturalizmusvitában) nem párosult megfelelő tájékoztatással. A modern nyelvészetet ismertető kisméretű hazai kiadvány közül néhány a TIT-nél, néhány az OMDK-nál, egy a Tankönyvkiadónál jelent meg, mindegyikük címlapján ott olvasható a „Kézirat” megjelölés, és egyikük sem került könyvkereskedelmi forgalomba. Antal László kitűnő műve, a *Formális nyelv elemzés* (Bp. 1964.) a strukturalista „tegnapot” tükrözte, és egyébként is rég elfogyott, J. D. Apreszjan — a fordító által csaknem használhatatlanná rottont — könyve, A *modern strukturalis nyelvészet elmélete és módszerei* (Bp., 1971.) pedig műfaját tekintve nem bevezetés, hanem elég egyéni látásmód alapján készült kézikönyv, amelyet túl technikai szlengje beavatatlanok szá-

mára élvezhetetlenné tesz. De az előbb említett „kéziratok” (helyesebben: könyvritkaságok) is valamilyen speciális cél (nyelvész-képzés, nyelvtanár-továbbképzés, dokumentáció stb.) érdekében készült és ilyen módon irányított gyűjtemények és áttekintések valamennyien — egyikük sem állítható Szépe „má”-jának termékeny pluralizmusa mellé. A nyelvészeti „má”-t ez a gyűjtemény öt nagy csoportban, kiváló képviselőik cikkein keresztül mutatja be, úgymint *strukturális* (Martinet, Harris, Hockett, Hays, Brend), *matematikai* (Revzin, Bar-Hillel, Gladkij, Melcsuk, Garvin), *generatív* (Chomsky, Katz, Saumjan, Apreszjan, Zsolkovszkij, Melcsuk), *egyéb* (Martinet, Weinrich, Uszpenskij, Yngve, Mistrik) és *interdiszciplináris szempontú* (Hymes, Labov, Miller, Halle, Stevens) nyelvészetet. A felosztás elsősorban módszertani. A gyűjtemény a módszertani fejlődést kb. 1965-ig, Chomsky második főművének szintjéig mutatja be. Ezen a kereten belül aztán megjelenik a nyelvészet minden fontosabb területe a szemantikától a fonológiáig, sőt, olyan klasszikus témák is, mint a nyelvek sokfélesége vagy a dialektológia.

Mindenki, aki rendszeresen olvas általános nyelvészetet, rövid gondolkodás után össze tudna állítani néhány alternatív javaslatot. (Magánbeszélgetések során felmerült, hogy Martinet-nak két cikkel kellett-e szerepelnie, hogy a koppenhágai nyelvészet eredményei ugyanúgy „tegnapiak”-e, mint a prágai nyelvészetéi, hogy az interdiszciplináris csoportban helytelen lett volna-e szerepeltetni a metrikát is stb.) Ez azonban természetes reflex és nem csökkenti a válogatás kitűnőségét. A nagyfokú tájékozatlansággal nem